

ЕКОНОМІКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

УДК 338.316.4

О.К. Примєрова

кандидат економічних наук

А.В. Васильчик

Національний університет "Києво-Могилянська академія"

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ ТА ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ЇЇ НАСЕЛЕННЯ

Досліджено теоретико-методологічні підходи щодо оцінювання взаємозв'язку соціально-економічного розвитку країни та психічних і фізичних проблем її населення, визначено вплив певних економічних факторів на конкретні соціально-психологічні й фізіологічні проблеми населення України та обґрунтовано рекомендації щодо їх вирішення.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток країни, економічне зростання, безробіття, психофізіологічні проблеми населення, алкоголізм.

I. Вступ

Зрушення в економічному розвитку країни перебувають у тісному зв'язку зі змінами в різних сферах життєдіяльності суспільства. Тенденції цієї взаємодії, їх причинно-наслідкові зв'язки не просто різноманітні й складні, але й певною мірою взаємообумовлені та регульовані. Детермінованість соціально-психологічних і фізичних проблем економічним умовам проявляється через сукупність взаємозалежних факторів, що впливають на життя населення. Але досить непросто виявити ступінь впливу цих факторів через складність дослідження взаємозв'язку між цими сферами, оскільки їх не можна ставити в один ряд.

Проблемам економічного розвитку присвячено праці багатьох українських авторів: О. Білоруса, В. Гейця, С. Глазьева, М. Єрмошенка, Д. Лук'яненка, В. Лукашевича, Ю. Пахомова, М. Чумаченка та інших. Питання соціальної сфери та напрями її державного регулювання досліджували такі вчені, як В. Бакуменко, М. Білинська, С. Кравченко, В. Куценко, М. Лобас, О. Черниш та ін. Водночас,

віддаючи належне всім науковим напрацюванням, слід зазначити, що питання впливу економічних умов на конкретні психологічні й фізичні проблеми її населення залишаються недостатньо дослідженими в Україні.

II. Постановка завдання

Мета статті – вивчення теоретико-методологічних поглядів щодо взаємозв'язку економічного розвитку країни й соціальних проблем її населення, дослідження впливу певних соціально-економічних факторів на конкретні психофізіологічні проблеми населення України та розробка комплексу рекомендацій щодо вдосконалення соціально-економічної політики в Україні.

III. Результати

Питання впливу економічних умов на конкретні соціально-психологічні проблеми її населення викликає закономірний інтерес дослідників. Чимало зарубіжних учених зробили проблему оцінки взаємозв'язку соціально-економічних та психофізіологічних факторів центральним питанням у своїх працях (табл.).

Таблиця

Дослідження взаємозв'язку соціально-економічного розвитку різних країн та фізичних і психологічних проблем їх населення

Автор та рік дослідження	Методи дослідження	Результати дослідження
Х. Бреннер (1971 р.)	Аналіз Фур'є	Наявність прямої залежності між спадами економіки країни та збільшенням смертності від серцево-судинних хвороб
С. Монтомері, Д. Кук, М. Бартлі (1989 р.)	Опитування, економетричне моделювання	Підвищення ймовірності безробіття при споживанні алкоголю та палінні
С. Уїлсон, Дж. Уокер (1993 р.)	Статистичне моделювання	Існування зв'язку між зайнятістю та психічним і фізичним здоров'ям населення
Р. Мюррей, С. Хан, Дж. Барнс (2002 р.)	Моделювання структурованими рівняннями (SEM)	Наявність істотного прямого зв'язку бідності із вживанням алкоголю

Продовження таблиці

Автор та рік дослідження	Методи дослідження	Результати дослідження
З. МакДональд, М. Шилдс (2004 р.)	Ранжування, дескриптивна статистика	Проблема алкоголізму призводить до істотного зниження ймовірності працевлаштування (7–31%)
Е. Йохансон (2007 р.)	Економетричне моделювання	Зловживання алкоголем зменшує ймовірність працевлаштування (15% для чоловіків та 13% – для жінок)
К. Рум (2007 р.)	Метод панельного аналізу	Зниження безробіття на один процентний пункт спричиняє підвищення смертності від ішемічної хвороби серця на 0,75%

Складено на основі [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

Одним з перших учених, який звернувся до проблематики впливу економічних спадів та підйомів на рівень смертності, був *Х. Бреннер*. У своєму дослідженні, використовуючи дані за 1900–1967 рр. Сполучених Штатів Америки, вчений дійшов висновку щодо впливу економічних спадів у країні на збільшення смертності від серцево-судинних хвороб. Показником економічних змін слугував індекс безробіття в несільськогосподарських галузях [1].

С. Монтгомері з колегами, використовуючи дані дослідження молодих чоловіків у Великобританії, порівняли тих, хто ніколи не працював, та тих, хто мав досвід роботи. Було визначено залежність між вищими показниками безробіття, нижчим соціальним класом у віці 16-ти років та нижчим рівнем освіти. Отримані результати показали, що ймовірність бути безробітним вища у тих молодих людей, які споживають алкоголь та палять [2].

Шукаючи докази впливу безробіття на життя людей та їх сім'ї у Великобританії, *С. Уілсон і Дж. Уокер* дійшли висновку, що у безробітних чоловіків спостерігаються вищі показники передчасної смерті, погіршення стану психічного здоров'я, включаючи випадки самогубств, депресії і відчуття занепокоєння. У їхніх сім'ях також спостерігається підвищений рівень депресії, збільшення показників смертності, у тому числі дитячої. Автори стверджують, що високі показники алкоголізму більш притаманні безробітним, порівняно з працевлаштованими, і аналогічно збільшення зловживання цигарками та алкоголем часто зростає після "атаки" безробіття. Також серед безробітних спостерігаються вищі показники розпаду сімей [3].

Аналогічне питання досліджували канадські науковці *Р. Мюррей та С. Хан*, які вивчали вплив безробіття на споживання алкоголю впродовж 1989–1991 рр. Автори включили показник бідності поруч з показником безробіття для того, щоб зауважити, що безробіття – це не обов'язково є економічною скрутою. Хоча безробіття тягне за собою значне падіння в доходах, у деяких випадках люди мають інші джерела фінансової підтримки, такі як збереження. Мюррей і Хан визначили, що бідність як у короткостроковому, так і в довгостроковому вимірі має істотний прямий зв'язок із вживанням

алкоголю, пов'язаними з ним проблемами та залежністю від нього. Дещо складнішою виявилась ситуація з безробіттям. Якщо це короткострокове безробіття, то воно сприяє зменшенню вживання алкоголю. На відміну від цього, відсутність працевлаштування у довгостроковому періоді викликає значне збільшення споживання алкоголю серед населення [4].

Значна кількість дослідників аналізують ступінь залежності від алкоголю, кількість його вживання й ступінь фізичних симптомів від алкоголю, які мають різний вплив на працевлаштування. Так, *З. МакДональд та М. Шилдс* ранжували проблему зловживання алкоголю на чотири групи, і залежно від того, до якої групи відноситься індивід, змінюється ймовірність успішності його працевлаштування (7–31%). Візьмемо за приклад 7%. Такий самий ефект на працевлаштування має відсутність будь-якої кваліфікації при прийнятті на роботу [5].

У схожому дослідженні, що було проведене у Фінляндії, *Е. Йохансон* з колегами виявили, що якщо вважати зловживання алкоголем незалежною змінною, то воно зменшує ймовірність працевлаштування на 14% для чоловіків та на 11% для жінок у країні [6].

Американський економіст *К. Рум* досліджував, як смертність від ішемічної хвороби серця (ІХС) у США залежить від макроекономічних умов. Автор доводить, що зниження безробіття на один процентний пункт спричиняє підвищення смертності від ІХС на 0,75%, що у США відповідає майже 3900 додатковим летальним наслідкам. Первинною залежною змінною було обрано річний показник смертності від ІХС за 1979–1984 рр. у 50 штатах і федеральному окрузі Колумбія. Додатковими змінними були річні показники смертності від: усіх серцево-судинних хвороб; від гострого інфаркту міокарда; від серцево-судинних хвороб, відмінних від ІХС [7].

Макроекономічним фактором було обрано річний показник безробіття для населення віком від 16 років. Даний показник було детальніше розглянуто для жінок, темношкірих, тих, хто ніколи не навчався у коледжі, та для населення з вищою освітою. Показник населення окремо враховував курців та людей з ожирінням. Таким чином, було мінімізовано вплив таких факторів, як стан здоров'я та культура поведінки.

Цікавим висновком є те, що смертність від ІХС швидко зростає, коли економіка виходить на стадію підйому, але повертається до свого приблизного базового рівня протягом п'яти років для більшості груп.

Смертність від ІХС може збільшуватись унаслідок зростання економіки, тому що:

- довший робочий день не лишає часу для корисних для здоров'я видів діяльності, таких як вживання здорової їжі та фізичних вправ;
- ненормований робочий день може привести до скорочення сну, що тісно пов'язано з підвищенням стресу, зниженням уваги, збільшенням показників травматизму, ожирінням, іншими фізіологічними та психологічними симптомами;
- алкоголізм та куріння зростають у період піднесення економіки через більш високі доходи;
- зростає стрес від роботи.

Окрім даних показників досить сильний вплив на людей має забруднення повітря та затори на дорогах, які теж зростають відповідно до економічного розвитку.

Оцінюючи сучасний соціально-економічний стан України, слід виходити зі співвідношення впливів світової фінансово-економічної кризи та внутрішніх суперечностей, нагромаджених у вітчизняній економіці. Як видно з рис. 1. динаміку зростання ВВП в Україні можна схарактеризувати як нестабільну. В українській економіці, що впродовж 2000–2007 рр. демонструвала позитивну динаміку, водночас спостерігались ознаки порушення макроекономічної рівноваги, оскільки зростання не було зумовлене стабільними довгостроковими факторами. Економічне зростання стало не результатом системних внутрішніх реформ, а наслідком впливу сприятливих чинників короткострокового характеру як внутрішнього, так і зовнішнього походження.

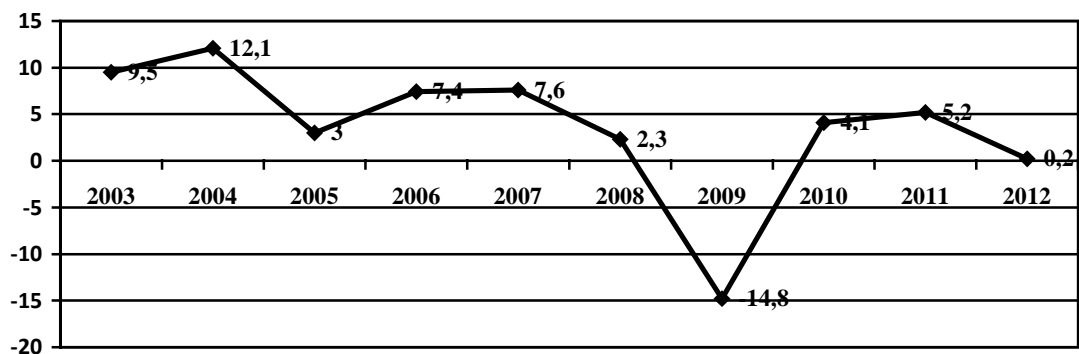

Рис. 1. Динаміка зміни обсягів ВВП у 2002–2012 рр. (у % до попереднього року)
Складено на основі [8].

Підставою для такого твердження є надвисока волатильність траєкторії макроекономічної динаміки, яка не демонструє чітко окресленої доміанти розвитку, а щорічні темпи приросту ВВП коливалися від 5,2% у 2002 р. до 12,1% у 2004 р., при цьому в період кризи спостерігалось падіння на 14,8% у 2009 р.

Важливим показником соціально-економічного розвитку країни є рівень безробіття населення, динаміка якого в Україні також має хвилюподібний характер. Рівень безробіття в Україні, за методологією Міжнародної організації праці, за підсумками 2012 р. становив 8,1% від загальної кількості працездатного населення країни. Аналіз статистичних показників рівня безробіття населення у віці від 15 до 70 років, починаючи з 2000 р., показав, що спостерігається тенденція до зменшення безробіття. Так, у період 2000–2007 рр. відбулось зменшення рівня безробіття з 11,7% до 6,4%. У кризові 2008–2009 рр. відбулось різке зростання цього показника до 8,8%, за яким слідує поступове його зниження. Кількість зареєстрованих безробітних на кінець 2012 р. становила 1657,2 тис. осіб [8].

Як було вже зазначено вище (див. табл.), чимало дослідників довели існування істотного взаємозв'язку між рівнем бідності, нерівністю та іншими соціальними й економічними факторами та здоров'ям людини. Економічні негаразди мають серйозний вплив не лише на соціальний стан населення, але й на його психічне здоров'я, у тому числі вони підвищують смертність від самогубств і зловживання алкоголем.

За розрахунками українських експертів рівень вживання алкоголю на одну особу в Україні становить 10,9–11,5 літрів. Такий рівень споживання Всесвітня Організація Охорони Здоров'я відносить до так званої "середньої – середньо-високої групи". Від алкоголізму в Україні щороку помирає близько 40 тис. людей. У чверті випадків це алкогольне отруєння (передозування та алкогольні напої підпільного виготовлення). Ще 25% – це серцеві напади від непомірного споживання. А інша половина – інші захворювання й нещасні випадки, пов'язані зі вживанням алкоголю. Крім того стабільно фіксується 25–30% випадків патології новонародже-

них, причиною яких є вживання алкоголю батьками [9].

Для того, щоб визначити наскільки щільно пов'язані безробіття та алкоголізм, побудовано лінійну однофакторну регресійну модель у програмному пакеті STATISTICA. Початковими даними регресійної моделі є се-

редній рівень безробіття за 2005–2011 рр. (незалежна змінна) та відносна кількість людей, які мають розлади та захворювання психіки через вживання алкоголю у 24 областях, Автономній Республіці Крим та містах Києві та Севастополі (рис. 2).

Regression Summary for Dependent Variable: alcohol abuse (S)						
R= ,62230672 R ² = ,38726565 Adjusted R ² = ,36275628						
F(1,25)=15,801 p<,00053 Std. Error of estimate: ,33380						
	Beta	Std. Err. of Beta	B	Std. Err. of B	t(25)	p-level
N=27						
Intercept			0,745027	0,188557	3,951204	0,000562
unemployment	0,622307	0,156555	0,363791	0,091519	3,975011	0,000528

Рис. 2. Результати регресійного аналізу рівня безробіття та алкоголізму

Можна зробити висновки, що обрана змінна безробіття є статистично значимою. Адже коефіцієнт кореляції дорівнює 0,62230672, що свідчить про помірний лінійний зв'язок між ознаками. Коефіцієнт детермінації становить 0,38726565, а скоригований коефіцієнт – 0,36275628, що свідчить про те, що 36,28% змін у алкоголізмі можна пояснити фактором безробіття. В результаті було отримано наступну лінійну модель:

$$\text{Алкохолізм} = 0,745027 + 0,363791 * \text{Безробіття} \quad (1)$$

Таким чином, зміна фактору безробіття на один пункт призведе до зміни рівня алкоголізму в середньому на 0,363791 пункти. З'ясовано, що крім економічних, безробіття має фізичні і психічні наслідки для населення. Відсутність зайнятості призводить до зловживання алкоголем, що, в свою чергу, стає причинами погіршення здоров'я, зростання психічних розладів, зниження адаптивних властивостей людини. При цьому згідно зі статистичними даними, найуразливішою частиною населення виявилася молодь у віці до 24 років, що створює негативну основу для подальшого соціально-економічного розвитку країни.

За даними створеної при ООН Міжнародної організації праці кількість безробітних у світі в 2013 р. зростає ще на п'ять мільйонів людей – до 202 млн – і досягне рекордних показників. У 2012 р. кількість безробітних у всьому світі збільшилося на чотири мільйони людей і в цілому зараз становить 197 млн (6% усього працездатного населення Землі). При цьому третина всіх безробітних у Європі нічим не зайнята вже більше року [10].

З огляду на це, сьогодні в Україні, як і в інших країнах світу, особливої актуальності набуває питання забезпечення можливостей зайнятості економічно активного населення. Це потребує не тільки досягнення макроекономічної стабілізації та фінансового оздоров-

лення економіки, забезпечення інвестиційної привабливості країни, а й стимулювання працездатного населення до активної поведінки на ринку праці. Мінімізація негативних наслідків впливу фінансово-економічної кризи на сферу зайнятості можлива за умови забезпечення ефективного використання зайнятої робочої сили, збереження наявних та створення ефективних робочих місць, зменшення професійно-кваліфікаційних диспропорцій попиту та пропозицій робочої сили, узгодження обсягів підготовки фахівців з потребами національного та регіонального ринків праці.

Реалізація цих завдань потребує, насамперед, дієвої реструктуризації зайнятості у напрямі збільшення частки зайнятих у сфері послуг, обслуговування бізнесу, інформатизації. Водночас необхідність забезпечення конкурентоспроможності національної економіки потребує першочергової уваги до проблем підвищення інноваційної активності промислових підприємств. Це передбачає не тільки розробку та впровадження технологічних нововведень, технічне переозброєння промислових підприємств, а й створення умов для збереження та розвитку трудового потенціалу, забезпечення інтеграції науки та виробництва.

IV. Висновки

Таким чином, як зарубіжними вченими, так і нашим дослідженням доведено істотний взаємозв'язок безробіття та алкоголізму. При цьому цей вплив є двостороннім: як проблема безробіття зумовлює підвищення рівня алкоголізму в країні, так і зловживання алкоголем зменшує ймовірність працевлаштування. В умовах зростаючого безробіття населення в усьому світі, особливої ваги набуває ефективність державного регулювання економіки, яка напряму залежить від дотримання відповідних пріоритетів економічної політики. Ключовим моментом є те, що зміни в економічному розвитку країни

знаходяться у тісному зв'язку зі змінами в різних сферах життєдіяльності суспільства, тому дуже важливим є збалансований та гармонійний розвиток як економічної, так і соціальної сфери життя населення.

Список використаної літератури

1. Brenner M. Harvey Economic Changes and Heart Disease Mortality / M. Harvey Brenner // American Journal of Public Health. – 1971. – 61(3), P. 606–11.
2. Montgomery S.M. Unemployment, Cigarette Smoking, Alcohol Consumption and Body Weight in Young British Men / S.M. Montgomery, D.G. Cook, M.J. Bartley // European Journal of Public Health. – 1998. – № 8. – P. 21–27.
3. Wilson S.H. Unemployment and Health: A Review / S.H. Wilson, G.M. Walker // Public Health. – 1993. – № 107. – P. 153–162.
4. Khan S. A Structural Equation Model of the Effect of Poverty and Unemployment on Alcohol Abuse / S. Khan, R.P. Murray, G.E. Barnes // Addictive Behaviors. – Vol. 27. – 2002. – № 3. – P. 405–423.
5. MacDonald Z. The Impact of Alcohol Consumption on Occupational Attainment in England / Z. MacDonald, M. Shields // Economica, New Series. – 2001. – № 68. – Vol. 271. – P. 427–453.
6. Johansson E. The Association Of Alcohol Dependency With Employment Probability: Evidence From The Population Survey “Health 2000 In Finland” / E. Johansson, H. Alho, U. Kiiskinend // Health Economics. – 2007. – № 16. – P. 739–754.
7. Ruhm Christopher J. A Healthy Economy Can Break Your Heart / Christopher J. Ruhm // Demography. – 2007. – Vol. 44. – № 4. – P. 829–848.
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Зріз алкогольної ситуації в Україні 2012. – К., 2012. – 25 с.
10. Жителі Європи їдуть у пошуках кращого життя до країн, що розвиваються // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dt.ua/WORLD/zhiteli-yevropi-yidut-u-poshukah-kraschogo-zhittya-do-krayin-scho-rozvivayutsya.html>.

Стаття надійшла до редакції 07.08.2013.

Примерова Е.К., Васильчик А.В. Теоретические подходы к оценке взаимосвязи социально-экономического развития страны и психофизиологических проблем ее населения

Исследованы теоретико-методологические подходы к оценке взаимосвязи социально-экономического развития страны и психических и физических проблем ее населения, определено влияние определенных экономических факторов на конкретные социально-психологические и физиологические проблемы населения Украины, а также обоснованы рекомендации по их решению.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие страны, экономический рост, безработица, психофизиологические проблемы населения, алкоголизм.

Primierova O., Vasylychuk A. Theoretical and methodological approaches to evaluation of relationship between socio-economic development of the country and psychological problems of its population

In any society economic growth not only increases the material elements, but also creates conditions for social development. This raises the question of the relationship of socio-economic development and physiological problems and peculiarities of its population. This paper investigates the theoretical and methodological approaches to the assessment of the relationship of socio-economic development and mental and physical problems of its population.

In particular, existing studies of foreign scientists dedicated to this issue were analyzed and the main methods used in these studies were described. Based on the analysis of the results of these studies an opinion on the existence of a significant relationship between the level of poverty, inequality and other social and economic factors and human health was formulated.

The features of contemporary social and economic situation in Ukraine were described. The dynamics of change in GDP in the years 2002-2012 was analyzed, and the presence of significant macroeconomic volatility trajectory dynamics in Ukraine was found. Also the unemployment rate and the level of alcohol abuse in Ukraine were studied. Based on the built in software package STATISTISA linear regression model the evaluation of the relationship of unemployment to the level of alcoholism in the country was explored. It was determined that the lack of employment leads to alcohol abuse, which in turn causes poor health, increases mental disorders, reduces adaptive property rights.

The necessity of state support of employment opportunities of the economically active population was identified, and key recommendations for improving the socio-economic policy in Ukraine were proposed.

Key words: socio-economic development, economic growth, unemployment, physiological problems of population, alcoholism.